

ลักษณะเฉพาะของคัมภีร์สุตตปิฎก

ในบทนี้ผู้เขียนจะกล่าวถึงลักษณะเฉพาะของสุตตปิฎกในส่วนที่เป็นอรรถกถา ซึ่งเป็นข้อความส่วนใหญ่ของคัมภีร์ มีระบบเสียงโดยเฉพาะสนธิ ระบบคำ ได้แก่การแจกวิภัติ นามนาม สรรพนาม และสังขยา การแจกวิภัติกริยาอภัยยะและการใช้อภัยยะบางคำรวมทั้งลีลาโวหาร ตลอดจนการดำเนินเรื่อง ดังนี้

ระบบเสียง

ในที่นี้ผู้เขียนจะกล่าวถึงลักษณะเฉพาะของสนธิในสุตตปิฎก ดังต่อไปนี้

ก. ความนิยมเกี่ยวกับการใช้สนธิ

สุตตปิฎกไฉนนิยมปลดอยคำที่อาจเข้าสนธิได้ให้วางไว้ ไม่ว่าสนธิภายใน หรือภายนอก กล่าวคือ จะเข้าสนธิแทบทุกกรณี เช่น

ภิกขุณี - อุปสูสย	เป็น	ภิกขุณฺณุปสูสย	(ส. ๒ . ๒๗๗)
ทีหิ - อากาเรหิ	เป็น	ทีหากาเรหิ	(ส. ๑ . ๑๗๓)
โส - เอา	เป็น	โสเยว	(ส. ๒ . ๕๘)

ขัณฑ์บทฎกถามีกรณีที่จะเข้าสนธิไม่แน่นอน บางทีก็เข้าสนธิ บางทีก็ปลดอยวางไว้ เช่น ภิกขุณี - อุปสูสย เป็น "ภิกขุณีอุปสูสย" (ธ. ๖ . ๑๓) "สา - เอา" เป็น "สาเอา" (ธ. ๓ . ๗๑) ก็มี เป็น "สาเยว" (ธ. ๑ . ๕๕) ก็มี เป็นต้น

ข. นิคหิตสนธิ

ในสุดทวิภังค์มีความนิยมเรื่องนิกหิตสนธิ ๒ แบบ คือแบบที่พบในภาษาบาลีทั่วไปมีการแปลงนิกหิตเป็น "ม" ในกรณีบทหลังขึ้นต้นด้วยสระ และแปลงตคหิตเป็นพยัญชนะสุดวรรคในกรณีบทหลังขึ้นต้นด้วยพยัญชนะและแบบที่ลบนิคหิตเสียแล้วสนธิแบบอื่นอีกชั้นหนึ่ง เช่น

กี - อหิ เป็น อูยาหิ (ส. ๑ . ๒๕๐) โดยลงนิคหิตและอาเทศ อิ เป็น ย

เอว - อาจารย์ เป็น เอวอาจารย์ (ส. ๓ . ๕๗) โดยลบนิคหิต

คฺยหิ - อิหิ เป็น คฺยหิหิ (ส. ๑ . ๖๕) โดยลบนิคหิต

ค. สนธิที่มีอิติศัพท์เป็นบทหน้า

ในธิที่เป็นลักษณะเฉพาะของสุดทวิภังค์ คือสนธิที่มีอิติศัพท์เป็นบทหน้า มีการอาเทศ "อิติ" เป็น "อิตฺย" และ อาเทศ "อิตฺย" เป็น "อิจฺจ" อีกค่อหนึ่ง เช่น

อิติ - เอตฺ เป็น อิจฺเจตฺ (ส. ๑ . ๓๕๕) ตรงกับสันสกฤต "

"อิตฺยตฺ"

อิติ - เอต เป็น อิจฺเจเต (ส. ๒ . ๔๐๒) ตรงกับสันสกฤต

"อิตฺยเต"

ง. สนธิที่มีบทหน้าลงท้ายด้วย เอ หรือ โอ

โดยปกติจะอาเทศ เอ และ โอ เป็น "ย" และ "ว" ตามลำดับ เช่น เต - อยฺ เป็น ตฺยายฺ, โส - อหิ เป็น สฺวาทฺ เป็นกัน ซึ่งมีใช้อยู่ทั้งสองกัมภีร์ แต่ในสุดทวิภังค์ยังใช้วิธีลบ เอ และ โอ ด้วย เช่น

^๑ รัชมปัทมฺภฏฺกถา ไม่นิยมลบนิคหิต มักจะอาเทศนิกหิตเป็น "ม" เช่น กี - อหิ เป็น กิมหิ (ธ. ๕ . ๔๔) หรือปล่อยให้ว่างไว้ เป็นต้น

^๒ รัชมปัทมฺภฏฺกถาจะอาเทศ อิตฺย เป็น อิตฺว อีกค่อหนึ่ง เช่น มฺหฺรฺกฺกฺญฺหฺลึ - อิติ - เอว เป็น มฺหฺรฺกฺกฺญฺหฺลึเอว (ธ. ๑ . ๒๔) เป็นต้น

เม - อยุ	เป็น	มยุ	(ส. ๒ . ๔๔)
บุษเพ - อัย	เป็น	บุษพาย	(ส. ๒ . ๓๒๖)
กุโตะ - เอตถ	เป็น	กุเตตถ	(ส. ๑ . ๑๗)
คโตะ - อัย	เป็น	คทาย	(ส. ๑ . ๒๗)

เป็นต้น

ฉ. การลบสระที่มีพยัญชนะตามพร อมกับลบพยัญชนะนั้นควย



สนธิแบบนี้พบได้ในสุตตวิภังค เช่น

ปุပ္ผิ - อสุสา เป็น ปุပ္ผิสา (ส. ๑ . ๓๑)

ซึ่งโดยปกติหากมีการลบจะลบแต่สระหนักไม่ลบพยัญชนะที่ตามสระ เช่น คำนี้โดยปกติจะเป็น "ปุပ္ผวมสุสา" แต่ในสุตตวิภังคใช้ "ปุပ္ผิสา" ซึ่งสนธิแบบนี้ไม่มีในชั้นมปัทฐกถาเลย

นี้เป็นลักษณะเฉพาะของสนธิที่ปรากฏในสุตตวิภังค ลักษณะที่มีไ้กล่าวถึงพึงทราบว่า เป็นลักษณะทั่วไปอันกล่าวไว้ในบทที่ ๒ แล้ว

ระบบคำ

ในเรื่องระบบคำ ผู้เขียนจะกล่าวถึงระบบของคำที่แจกวิภคตินาม และระบบของคำที่แจกวิภคตติ ชาติยาค และระบบอักษยะ ซึ่งผู้เขียนจะอธิบายลักษณะเฉพาะที่ปรากฏในสุตตวิภังค ตามลำดับ ดังนี้

ก. การแจกวิภคตินาม

โดยส่วนใหญ่ผู้เขียนไม่อาจกล่าวได้ว่า สุตตวิภังคมีการแจกวิภคตติที่ต่างไปจากชั้นมปัทฐกถา เพราะทั้งสองคัมภีร์ต่างก็เป็นภาษาบาลีด้วยกัน แต่ในข้อปลีกย่อยจะพบความแตกต่างกันในเรื่องการแจกวิภคตินามเฉพาะคำบางคำ ดังนี้

สนธิซึ่งมีลักษณะดังกล่าวนี้จะไม่พบในชั้นมปัทฐกถาเลย

๑. คำว่า "ชิต" หรือ "ชิตา" ในสุตตวิภังค์มีการแจกคำนี้เป็นสองรูป คือ "ชิตโร" และ "ชิตาโย" ลักษณะเฉพาะของสุตตวิภังค์ในข้อนี้ คือ ปฐมมา - ทุตติยวิภังค์ติพหูพจน์ของคำว่า "ชิตุ" หรือ "ชิตา" นี้ จะแจกเป็นอุการันต์ และอาการันต์ทั้งสองประการ เช่น

"กฤษิตาโย" (ส. ๑ . ๒๔๘) ซึ่งแจกแบบอาการันต์ (กฤษิตาทังหลาย)

"กฤษิตโร" (ส. ๓ . ๘๕) ซึ่งแจกแบบอุการันต์ (กฤษิตาทังหลาย)

๒. คำว่า "ลิจฺฉวิ" คำนี้เป็นอักษรันต์ปูลิงค์ ซึ่งโดยทั่วไปปฐมมา - ทุตติยวิภังค์ติพหูพจน์ จะมีรูปเป็น -อึ หรือ-อโย เช่น อึสิ ก็จะเป็น อึสี หรือ อึสโย ตามลำดับ แต่ในสุตตวิภังค์กลับแจกวิภังค์เหมือนกับอักษรันต์อิตติลึงค์ทั้ง ๆ ที่เป็นปูลิงค์ เช่น

ลิจฺฉวิโย (ส. ๑ . ๒๑๔)^๒

๓. การแจกอาการันต์ โดยปกติอาการันต์อิตติลึงค์สัทคมีวิภังค์ติเอกพจน์ จะแจกวิภังค์เป็น "อาย" หรือ "อายั" เช่น สภายจะแจกเป็น "สภาย" หรือ "สภายั" แต่ในสุตตวิภังค์จะแจกเป็น "อาเย"^๓ เหมือนในภาษาปรากฤต เช่น

"กสมึ ฆเร วตฺถพฺพึ สภายเ วา ..." (ส. ๒ . ๑๑) "พึงอยู่ในเรือนนั้น หรือในท้องโอง..." เป็นต้น

^๑ รัมปัทฐฐกถาแจกเป็นแบบอุการันต์อย่างเกี่ยว ไม่ปรากฏว่ามีแจกแบบอาการันต์ในวิภังค์ทั้งสองนี้เลย

^๒ Franklin Edgerton, Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary 2 vols.; (Delhi : Motilal Banarsidass, Reprint 1972), 1.80

รัมปัทฐฐกถาใช้เป็นอักษรันต์ปูลิงค์ ปฐมมาทุตติยวิภังค์ติพหูพจน์เป็น "ลิจฺฉวิ" หรือ "ลิจฺฉวิโน" (ธ. ๒ . ๑๔๖)

^๓ Woolner, Introduction to Prakrit p. 33 ในปรากฤตแจกเป็นสภายเอ ใน Buddhist Sanskrit มี อักษรันต์สัทคมีวิภังค์ติเอกพจน์ แจกเป็น "อาเย" ฤ

๔. การแจกออกวรรณ์ ออกวรรณ์ปูลิงค์เอกพจน์ ปกติจะแจกวิภัติเป็น -โอ เช่น ชโน, ปุริโส แต่ในสุตตวิภักค์แจกวิภัติเป็น -เอ เหมือนภาษามาคธีหรืออรรธมาคธี ก็มี เช่น

"อตฺตงฺกเค สุริเย, มาตุคาเบ นิปฺนเน, ภิวฺชฺ นิปฺชฺชติ อาปตฺติ
ปาจิตฺติยสฺส ภิวฺชฺ นิปฺนเน, มาตุคาเม นิปฺชฺชติ อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺส. อุโภ วา
นิปฺชฺชนฺติ อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺส อฏฺฐทิวา ปุณฺปุณฺ นิปฺชฺชนฺติ อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺส"

(ส. ๒ . ๒๐๑ - ๒๐๒)

"ครั้นพระอาทิตย์ตก เมื่อมาตุคามนอนแล้ว ภิกษุนอนตองปาจิตตีย์ เมื่อภิกษุ
นอนแล้วมาตุคามจึงนอน ตองปาจิตตีย์ หรือนอนตองตองปาจิตตีย์ ลูกขึ้นแล้วนอนใหม่ตอง-
ปาจิตตีย์"

ประโยคที่ขีดเส้นใต้อาจแปลได้ว่า ภิกษุนอนใกล้มาตุคามที่นอนแล้ว...ก็ได้ แต่การ
แปลดังกล่าวขัดกับใจความของสิกขาบทนี้ ซึ่งมุ่งการนอนในที่มุงที่บังอันเดียวกัน

ข. การแจกวิภัติสรรพนาม

มีสรรพนามบางคำในสุตตวิภักค์มีการแจกวิภัติเป็นลักษณะเฉพาะของสุตตวิภักค์คือ

๑. ศักพัทฺ เฉพาะในวิภักค์ถึงค์ ปฐมมา-หุติยาวิภักติพหูพจน์ของทั้งสองกับภีร์ แจก
เป็น ตา แต่สุตตวิภักค์แยกเป็น "ตาโย" เหมือนนามออกวรรณ์อื่อกด้วย เช่น

อนึ่ง ในชกที่๕ ภาศยปะ, ปาลิมหาวยากระณะ, แปลโดย ศาสตราจารย์ ฐ.ศ.ท.
แสวง มนวิฑูร, (พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๑๘) หน้า ๕ กล่าว
ออกวรรณ์ปูลิงค์ แจกปฐมมาวิภักติเอกพจน์เป็น เอ และยกตัวอย่างรัตนสูตรในสุตคั่นตปิฎก ว่า
"วนฺปุคฺคฺมเพ ยถา สุตฺตฺตฺตฺตฺตฺ คิมฺหามมาเส ปฐมสมฺมึ คิมฺเห, ตถูปมึ ชมฺมวริ
อเทสฺย นิพฺพานคามึ ปรมฺหิตาย" "ในเดือนแรกแห่งหน้ากิมหันต์อันเราร้อน หมูไม่ในป่ายังมี
ยอกอันบานสะพรั่งไฉนใด (พระผู้มีพระภาค)" ก็ทรงแสดงธรรมอันประเสริฐอันเป็นหนทาง
นิพพาน เพื่อประโยชน์อย่างยิ่งมีอุปมาฉนั้น

"ตาโย น นิฏฐานํ กุณฺณิ" (ส. ๑ . ๓๒๕) "(กุณฺ) เหล่านั้นยังไม่ถึงความสำเร็จ"^๑

๒. อญฺญทัฬห โดยทั่วไปสัทตมีวิภคฺติเอกพจน์ของบุลฺิงค์ หรือนบุสฺกฺลิ่งค์ของ "อญฺญ" จะแจกเป็น "อญฺญสมฺ" หรือ "อญฺญมฺหิ" แต่ในสุตตวิภคฺคฺแจกเป็น "อญฺญเ" เหมือน ปฐมา - ทุคฺติยาพหุพจน์ หรือเหมือนสัทตมีวิภคฺติเอกพจน์บุลฺิงค์, นบุสฺกฺลิ่งค์ของนามทั่วไป เช่น

"อญฺญเ อญฺญสญฺญา อญฺญ วิญฺญาเปติ" (ส. ๓ . ๕๕) "ผู้มีควาํสำคัญในสิ่งอื่นว่าเป็นสิ่งอื่นแล้วขอสิ่งอื่น"

คำว่า "อญฺญเ" ในประโยคนี้ไม่ใช่ทุคฺติยาวิภคฺติพหุพจน์หากเป็นสัทตมีวิภคฺติเอกพจน์เทียบกับประโยคที่มีโครงสร้างแบบเดียวกัน คือ

"อติเรกจตุกกฺเส อติเรกสญฺญา เจตาเปติ" (ส. ๓ . ๕๐) "ผู้มีควาํสำคัญในอัตราก็เกิน ๔ กิ่งสะวาเกินแล้วจึงขอ"^๒

ค. การแจกวิภคฺติสังขยา

หลักทั่วไปในการทำปกฺติสังขยาให้เป็นปุณฺรสังขยาจะเติมปัจจัย ติย, ฐ, ถ, ม หรือ อี ดุงท้ายปกฺติสังขยา เช่น ปฐม, ทุคฺติย, ฉฐ, จตุตถ, ปญฺณรสี เป็นต้น สุตตวิภคฺคฺยี้คหลักนี้เช่นกัน แต่ในปุณฺรสังขยาตั้งแต่ เอกาหส - เอกทิส (๑๑ - ๓๑) ในสุตตวิภคฺคฺยี้คนิยมลง อปัจจัย และแจกแบบ อการันคฺบุลฺิงค์หรือนบุสฺกฺลิ่งค์อีกด้วย อันเป็นลักษณะเฉพาะของสุตตวิภคฺคฺซึ่งไม่ปรากฏในธัมมปทฺฐฎกฺกา เช่น

"โสฬเส อูปฺปนฺเน มฺลจิวเร ปฺจจาสาจิวริ อูปฺปชฺชติ ... เอกทิสเ
อรุณฺคฺคฺมเน นิสฺสอฺคฺคฺยํ โหติ" (ส. ๒ . ๒๐, ๒๑) "เมื่อจิวรเกิดขึ้นในวันที่ ๑๖ จิวรที่หวังไว้จึงเกิด... เป็นของจำสละในรุ่งอรุณที่ ๓๑"

ซึ่งโดยทั่วไปน่าจะใช้ "โสฬสม" หรือ "โสฬสี" ซึ่งปรากฏใช้ในทั้งสองคัมภีร์ในกรณีปกฺติ แต่สุตตวิภคฺคฺมีลักษณะเฉพาะของตนในการใช้ปุณฺรสังขยาคงกล่าวแล้ว

^๑ การแจกวิภคฺติแบบนี้ไม่มีในธัมมปทฺฐฎกฺกา

ง. ลักษณะเฉพาะของสมาส

สมาสในสุตตวิภังคินิยมแต่สมาสสั้น ๆ มีสมาสยาวอยู่เพียงสองคำ คือ

"จิวรปิณฑปาทเสนาสนคิลานปจฺจยภเสชฺชปรีฏฺหาร" (ส. ๑ . ๑๖๖) "บริขาร คือ จีวร, บิณฑปาท, ที่นอน, ที่นั่ง และยาอันเป็นปัจจัยของคนไข้"

"ทิสฺมกสฺวาคาตปสีริสฺปสมฺมณฺสูส" (ส. ๒ . ๔๒๓) "การสัมผัสของเหลือบ, บุ้ง, ลม แกด และสัตว์เลื้อยคลาน"

นอกจากสมาสสองคำนี้ สมาสในสุตตวิภังคเป็นสมาสที่จัดว่าสั้นทั้งสิ้น คือประกอบ-
ด้วยบท ๒ บท เท่านั้น เช่น "คิฑฺฒกฺกุฏ" (ส. ๑ . ๒๕๑) "เขายอกเหมือนแครง" และ
"โอบุญฺฐิตฺสึส" (ส. ๒ . ๕๖๓) "มีศีรษะที่คลุม (ผ้า) ไว้" เป็นต้น

อนึ่ง คำที่นำมาสมาสกันในสุตตวิภังคใช้เฉพาะคำประเภท นามกับนาม หรืออภัยยะ
กับนามเท่านั้น ไม่มีการนำคำประเภทอื่นมาเข้าสมาส

จ. คัททิต

ในเรื่องคัททิตของทั้งสองคัมภีร์มีความแตกต่างกันไม่มากนัก ไม่ว่าจะ เป็นประเภท-
ของคัททิต คัททิตที่นิยมใช้ปัจจัยที่ใช่ประกอบคำให้เป็นคัททิตและแม่แก่จำนวนคัททิตที่ใช่แต่ละ-
ประเภทก็ใกล้เคียงกัน จากการศึกษาโดยละเอียดผู้เขียนเห็นลักษณะเฉพาะของสุตตวิภังค
เฉพาะเรื่องปัจจัยที่ใช่ประกอบคำให้เป็นภาวคัททิต กล่าวคือ ในสุตตวิภังคใช้ ฉฺตฺนปัจจัยในการ
สร้างคำให้เป็นภาวคัททิต (ซึ่งโดยทั่วไปใช้ ตฺวา, ฉฺตฺน ปัจจัย) ด้วย เช่น

เปรียบเทียบกับสมาสในภาษาสันสกฤตสมัยไวทิกะและพราหมณะ ดู Whitney,
Sanskrit Grammar , p. 460

๒ ในสัมปัทธกรูถามีสมาสยาว ๆ อยู่มาก (ดูรายละเอียดในบทที่ ๕) อนึ่ง คำที่นำ
มาสมาสกันในสุตตวิภังคใช้เฉพาะคำประเภทนามกับนาม หรือนามกับอภัยยะเท่านั้น ต่างจาก
สัมปัทธกรูถาซึ่งมีสมาสที่ประกอบจากอภัยยะกับอภัยยะ หรือแม่แก่กริยาอาชยาคก็นำมาสมาส
กับคำประเภทอื่นได้ ดังจะกล่าวต่อไปในบทที่ ๕

"ชายฉูดตน" (ส. ๑ . ๒๙๖) "ความเป็นภรรยา", "ซารฉูดตน" (ส. ๑ . ๒๙๖)
 "ความเป็นรัฐ" เป็นต้น
 ขอความที่กล่าวมาข้างต้นแสดงลักษณะเฉพาะของระบบนามของสุตตวิภังค์ ลักษณะ
 ซึ่งนอกจากที่กล่าวแล้วพึงทราบว่า เป็นลักษณะร่วมกันของคัมภีร์ทั้งสอง

ระบบอาชยาต

ระบบอาชยาต คือระบบของคำที่แจกรูปด้วยวิภक्तिอาชยาต ซึ่งบอก บุรุษ พจน์ กาล
 หรือ มาลา ระบบอาชยาตในสุตตวิภังค์มีลักษณะเฉพาะ ดังนี้

ก. หมวดวิภक्तिที่ใช้

หมวดวิภक्तिที่ใช้สำหรับกริยาที่ปรากฏในคัมภีร์สุตตวิภังค์มีอยู่ ๗ หมวด คือ
 วัตคมานา (สำหรับปัจจุบันกาล), บัญจมี (สำหรับบอกอามิตมาลา), สัตตมี (สำหรับบอกศักดิ์-
 มาลา), ปโรกขา, หียัตตนี และอชชัตตนี (สำหรับบอกอดีตกาล) และภวิสสันติ (สำหรับบอก-
 อนาคตกาล) ในบรรดาวิภक्तिเหล่านี้ ปโรกขาวิภक्तिกับหียัตตนีวิภक्तिมีที่ใช้น้อย วิภक्तिอื่นนอกนี้มี
 ที่ใช้มากพอ ๆ กับทุกวิภक्ति

ส่วนหมวดวิภक्तिกาลาติปัตติ (บอกอนาคตของอดีต) ซึ่งมีที่ไว้ในธัมมปัทฏฐกถา ไม่
 ปรากฏในสุตตวิภังค์เลย ผู้เขียนเห็นว่าเนื้อหาของสุตตวิภังค์ไม่มีข้อความสมมติให้เป็นอย่างนั้น
 อย่างนี้ จึงไม่จำเป็นต้องใช้วิภक्तिหมวดนี้

ข. วากที่ที่ใช้

ในสุตตวิภังค์ไม่มีกริยาอาชยาตในรูปภาววากเลย กริยาอาชยาตในรูปวากอื่นมี
 ใช้อย่างมาก เช่น

ภวาทัทธิคที่ประกอบด้วยปัจจัยนี้ไม่ปรากฏในธัมมปัทฏฐกถา มีใช้แต่ ตา หรือ ฉูด-
 ปัจจัย เป็นต้น

"กิสฺสายํ ทาริกา โรทติ" (ส. ๒ . ๑๑๕) "เด็กหญิงนี้ร้องไห้ทำไม"

(กรรตุวจาก)

"กุกฺขี เบ กยิริติ" (ส. ๑ . ๓๔๔) "กุกฺขีอันฉันสร้าง" (กรรตุมวจาก)

"(กฺคุมฺเห) ภิสฺสาเปถ" (ส. ๒ . ๓๕๓) "พวกเธอยังเข้าให้กลัว" (เหตุกรรตุวจาก)

"มยํ โภฏฐเก นิสฺสทาปิยาม" (ส. ๑ . ๓๖๕) "พวกเราถูกหนั่งที่ขุมประดู"

(เหตุกรรตุมวจาก)

ลักษณะเฉพาะของสุตฺตวิภังค์ในเรื่องกริยาอาชยาคมีเพียงเท่านั้น ส่วนลักษณะทั่วไปอันเป็นลักษณะร่วมกันของคัมภีร์ทั้งสองโคกกล่าวไว้แล้วในบทที่ ๒

ระบบอักษยะ

ระบบอักษยะ เป็นระบบของคำประเภทที่ไม่ต้องแจกวิภังค์ไม่ว่าจะใช้เกี่ยวข้องกับคำใดก็คงใช้รูปเดิมได้ตลอดไป ลักษณะเฉพาะของอักษยะที่ปรากฏในสุตฺตวิภังค์ เห็นได้จากการใช้คำบางคำในลักษณะปลีกย่อยเท่านั้น ดังต่อไปนี้

ก. การใช้มาศัพท

"มา" ศัพท แปลว่า "อย่า" สุตฺตวิภังค์ใช้ปฏิเสธกริยาอาชยาคที่บอกอารมณ์มาลา (หมวดปัญจมี) และกริยาอาชยาคซึ่งบอกอดีตกาล (ปโรกษา), หียัตตนี้ และอชชัตตนี้) เท่านั้น ไม่ใช้กับกริยาอาชยาคหมวดอื่น และมาศัพทในสุตฺตวิภังค์จะเรียงไว้หน้าประโยคเสมอ เช่น

"มา ชาเตหิ" (ส. ๑ . ๑๓๔) "ทานจงอย่าชา"

"มา มํ อายสมฺมุตโต กิญฺจิจิ อวฺจฺจฺจฺจ" (ส. ๑ . ๔๐๑) "ทานผู้มอายุทั้งหลายอย่ากลัวอะไร ๆ กะผมเลย"

เหตุกรรตุมวจากในรูปกริยาอาชยาคเป็นลักษณะเฉพาะของสุตฺตวิภังค์แท้ เพราะวากนนี้ไม่ปรากฏมีใช้ในขัมมปทัญฐกถาเลย

ขัมมปทัญฐกถาใช้ "มา" ศัพท กับกริยาอาชยาคได้แทบทุกหมวดและจะเรียง "มา" ศัพทไว้ในตำแหน่งใด ๆ ซึ่งไม่ใช่หน้าประโยคก็ได้ รายละเอียดจะปรากฏในบทที่ ๕

ข. การใช้ "น" ศัพท์

โดยปกติ "น" ศัพท์ เมื่อใช้บอกความปฏิเสธมีวิธีใช้อยู่สองวิธีคือ ถ้าใช้กริยาอาชยาคงเป็น "น" โดยไม่เปลี่ยนรูป เช่น "น คฤชติ" ไม่ไป ถ้าปฏิเสธกริยาที่ตกอาจคง "น" ไว้ หรือประกอบกับกริยาที่ตกนั้นโดยเปลี่ยน "น" เป็น "อ" ก็ได้ เช่น "โส น คโต" หรือ "โส อคโต" ก็ได้ หนึ่ง หากจะปฏิเสธความทั้งประโยค หรือบางส่วน ต้องวาง "น" ไว้หน้าประโยคหรือข้อความตอนนั้นโดยไม่เปลี่ยนแปลง กรณีนอกจากนี้หากใช้ในสมาส หรือในคำประเภตนามและอัพยกริยาแล้วต้องเปลี่ยน "น" เป็น "อ" ทั้งสิ้น

แม้ในสุตตวิภังค์ไม่เช่นนั้นทุกกรณี มีอยู่ไม่น้อยที่ "น" ศัพท์ ประกอบติดกับคำประเภตนามและยังคงเป็น "น" อยู่ ไม่ต้องแปลงเป็น "อ" เช่น

"อนาปตติ ภิกขเว ฐมรณารูปายสุส" (ส. ๑ . ๑๕๓) "ดูก่อนภิกษุทั้งหลายไม่ เป็นอามิตีสำหรับผู้นิไม่ประสงค์ให้ตาย"

"นุกยวิวกเย นุกยวิวกยสญญี อนาปตติ" (ส. ๒ . ๑๑๐) "ผู้มีความเข้าใจใน สิ่งซึ่งไม่ใช่เป็นการซื้อและการขาย ว่าไม่ใช่เป็นการซื้อและการขาย ไม่เป็นอามิตี"

ค. คำที่ประกอบธาตุเข้ากับ "ตุ" ปัจจัย

ธาตุที่ประกอบด้วย "ตุ" ปัจจัยแล้วจะมีลักษณะเป็นอาการนาม เช่น "คนตุ" "การ-ไป", "การตุ การทำ" และ "ยาเบตุ การยังให้เป็นไป" เป็นต้น คำประเภตนี้โดยรูปเป็น อัพยยะ แต่โดยความหมายอาจใช้แทนปฐมมา-ตุติยา หรือจตุตถีวิภังค์ก็ได้

ลักษณะเฉพาะของสุตตวิภังค์ในเรื่องนี้คือ นิยมใช้คำที่ประกอบด้วย "ตุ" ปัจจัย แทน จตุตถีวิภังค์ (หรือตุติยาวิภังค์ในบางกรณี) เช่น

"อนุชานามิ ภิกขเว หสาหปรม อติเรกปจตุ ธาเรตุ" (ส. ๒ . ๑๐๓)
"ภิกษุทั้งหลาย เราอนุชานาทรงอติเรกบาตรเกิน ๑๐ วันได้" (แทนตุติยาวิภังค์)

ลักษณะเช่นนี้ไม่มีในรับมปัทฐกถา

"มนุสสา วรํ คตา สปิ อหริคฺ" (ส. ๒ . ๓๓๐) "มนุษย์ทั้งหลายไปออก
เพื่อนำเนยใสมา" (แทนจุดศตวิภัตติ)

แต่ในสุดศตวิภัตติไม่นิยมใช้คำที่ประกอบด้วย "คฺ" ปัจจุบัน เป็นประธาน (ปฐมวิภัตติ)
เพราะมีใช้เพียงครั้งเดียว คือ

"นารุโส ทูกริ อญฺญิ พยาการุ" (ส. ๑ . ๒๐๑) "ดูก่อนผู้มีอายุการพยากรณ์
อรหันต์ผลทำได้ไมยาก"

ง. คำว่า "ชาน"

คำว่า "ชาน" นี้มีความหมายตรงกับ "ชานนุต" ฐอยู่, จากฉฺชาธาตุ อนุต ปัจจุบัน
บอกปัจจุบันกาลและแจกเป็นปฐมวิภัตติเอกพจน์บุลึงค์ ไม่ใช่พยยะ แต่โดยเหตุที่ในสุดศตวิภัตติ
ใช้รูปนี้รูปเดียวไม่ว่าจะเข้ากับคำที่มีลิงค์พจน์ และวิภัตติใด ๆ จึงจัดเป็นพยยะมีที่ใช้มากใน
สุดศตวิภัตติ เช่น

"ฉพฺพอคฺคิยา ภิกฺขุ ชานํ สปิปานํ อุกํ ปริภุชฺชุนฺทิ" (ส. ๒ . ๔๑๔) "พวก
ภิกษุผู้พศคิยฐอยู่คิมนำที่มีตัวสัตว์"

"ยา ปน ภิกฺขุณี ชานํ สภิกฺขุกํ อารามํ อนาปุจฺจนา ปวีเสยฺย ปาจิตฺตีย์"
(ส. ๓ . ๑๔๐) "ก็ภิกษุณีรูปใดฐอยู่ไมบอกกอนเข้าไปสู่อารามที่มีภิกษุเป็นปาจิตคีย์"^๒

จ. อพยยกริยา

คือกริยาที่ไม่มีการแจกวิภัตติ ในสุดศตวิภัตติปัจจุบันที่ใช้ประกอบธาตุให้เป็นอพยยกริยา
อยู่ ๔ คำ คือ อฺวา, อฺวาน, อฺวน, และ อฺย ทั้งจะกล่าวถึงคำที่ประกอบด้วยปัจจุบันเหล่านี้ไปตาม
ลำดับที่มีที่ใช้มากน้อย ดังนี้

๑. ชัมปทฺฐูกถานาคำ "คฺ" ปัจจุบันมาใช้เป็นประธานอย่างกว้างขวาง (ดังจะ-
ปรากฏในบทที่ ๕)

๒. คำว่า "ชาน" ในลักษณะที่เป็นพยยะไม่มีที่ใช้ในชัมปทฺฐูกถาเลย

๑. อพยยกริยาที่ประกอบด้วย "ตฺวา" ปัจจุบัน มีใช้มากที่สุด บางคำก็คง "ตฺวา" ปัจจุบันให้ปรากฏ บางคำก็แปลงสุทธาตุกับปัจจุบันให้เป็นพยัญชนะอื่นไป เช่น

"ปัจจิตฺวา" (ส. ๑ . ๒๐๘) "หุงแล้ว" "ทตฺวา" (ส. ๑ . ๘๐) "ให้แล้ว"
"อาหาราเปตฺวา" (ส. ๑ . ๑๑๒) "ให้นำมาแล้ว" "ทิสฺวา" (ส. ๑ . ๓๒๕) "เห็นแล้ว"
"ลพฺฐา" (ส. ๒ . ๔๗๓) "ไ้แล้ว" เป็นต้น

๒. อพยยกริยาที่ประกอบด้วย "ย" ปัจจุบัน มีที่ใช้เป็นที่สองรองจาก "ตฺวา" ปัจจุบัน มีทั้งที่คง "ย" ปัจจุบัน ให้ปรากฏและที่แปลงสุทธาตุกับ "ย" ปัจจุบัน ให้เป็นพยัญชนะอื่น เช่น

"อาทาย" (ส. ๑ . ๑๐) "ถือเอาแล้ว", "ปฺรจฺจชย" (ส. ๑ . ๘๑)
"บอกกันแล้ว", "ปฏิจฺจ" (ส. ๑ . ๓๖) "อาศัยแล้ว", "เจจฺจ" (ส. ๑ . ๑๓๔) "จงใจ
แล้ว", "อภินวิสุต" (ส. ๒ . ๔๒๘) "ถือนั้นแล้ว", อนุปชชฺช" (ส. ๒ . ๒๕๐) "เบียด-
แล้ว" เป็นต้น

หมายเหตุ ในสุดตวิภังค์มีอพยยกริยาที่ลงปัจจุบันแล้วไม่ปรากฏรูป เช่น "อนาธา"
(ส. ๒ . ๖๘) "ไม้อื่อเพื่อแล้ว", "อาปฺรฺฐา" (ส. ๓ . ๑๐๘) "บอกลาแล้ว" เป็นต้น

๓. อพยยกริยาที่ประกอบด้วย "ตฺวาน" ปัจจุบัน มีที่ใช้รองลงมาจก "ย" ปัจจุบัน ในสุดตวิภังค์มีใช้เพียง ๕ คำ เช่น

"กตฺวาน" (ส. ๑ . ๓๒๓) "ทำแล้ว", "ปฺสูตฺตฺวาน" (ส. ๒ . ๗๘) "เห็น
แล้ว", "ทิสฺวาน" (ส. ๑ . ๑๘) "เห็นแล้ว" เป็นต้น

๔. อพยยกริยาที่ประกอบด้วย "ตฺน" ปัจจุบัน มีที่ใช้น้อยที่สุดในสุดตวิภังค์ คือมีใช้
เพียงคำเดียว ได้แก่ "กาตฺน" (ส. ๑ . ๑๘๕) "ทำแล้ว" เท่านั้น

"ตฺน" ปัจจุบัน มีใช้น้อยในภาษาบาลี แต่ปรากฏว่าเป็นรูปที่ใช้อยู่เป็นปกติหรือเป็น
รูปที่ใช้มากที่สุดภาษามาคธี คือใช้ในรูป "ตฺน" และ "ตฺน" เช่น "หตฺน" "ฆาแล้ว", "คตฺน"
"ไปแล้ว", "กาตฺน" "ทำแล้ว", "หตฺน หัวเราะแล้ว" เป็นต้น ในภาษาบาลีไม่นิยม "ตฺน"
เพราะในภาษาบาลีเสียงพยัญชนะระหว่างสระไม่หายไปเหมือนปรากฏที่อื่น

อนึ่ง ภาษารรรษาคธีใช้ "ตฺน" ปัจจุบัน เช่น "ปฺรฺจฺจตฺน ถาแล้ว" เป็นต้น จึงเห็น
ได้ว่า "ตฺน" ปัจจุบัน ในภาษาบาลีเป็นรูปที่พ้องกันกับภาษามาคธี หรืออรรษาคธี ดังกล่าว

๕. คำว่า "เอกมุนต์" คำนี้แปลว่าส่วนสุกข้างหนึ่ง ในสุตตวิภังค์ใช้เป็นอภัยยะ
เช่น

"อดไซ เวรณฺโฆ พุราทมฺโณ ... เอกมุนต์ นิสฺสึทฺติ" (ส. ๑ . ๒) "ครั้ง
นั้นแล เวรณฺฐพราทมฺณ ... นั่งลง ณ ส่วนข้างหนึ่ง"

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นลักษณะเฉพาะของสุตตวิภังค์ ลักษณะที่ไม่ได้กล่าวถึงพึงทราบ
ว่า เป็นลักษณะทั่วไปที่เป็นลักษณะร่วมกันของทั้งสอง คัมภีร์

ลีลาโวหาร

คำว่า "ลีลาโวหาร" ในที่นี้หมายความว่า การใช้ภาษาของผู้แต่งคนหนึ่ง ซึ่งต่าง
ไปจากการใช้ภาษาของผู้แต่งอีกคนหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นลักษณะของคำที่นำมาใช้ ลักษณะของประ
โยค และวิธีแสดงออกหรือกระบวนการวิธีที่นำมาอธิบายข้อความให้ปรากฏ ลักษณะการใช้ภาษาที่
กล่าวมานี้ของผู้แต่งแต่ละคนย่อมไม่เหมือนกัน ในข้อนี้จะกล่าวลักษณะลีลาโวหารที่ปรากฏใน
สุตตวิภังค์ ดังนี้

ก. การใช้คำ

การใช้คำ หมายถึงการนำคำมาใช้ในรูปแบบหนึ่งจนถึงถือว่า เป็นลักษณะเฉพาะของ
คัมภีร์นั้น ๆ จากการศึกษาสุตตวิภังค์อย่างละเอียด ผู้วิจัยพอจะสรุปลักษณะการใช้คำได้ ดังนี้

๑. คำบอกกาลในตอนต้นของข้อความ ในสุตตวิภังค์มีการเริ่มต้นข้อความด้วยการ
บอกกาลโดยใช้คำว่า "สมัย" และใช้ศตติยวิภังค์-เสมอ เช่น

"เคน สมเยน พุทฺโธ ภควา เวรณฺฐชาเย วิหริตฺติ" (ส. ๑ . ๑) "สมัย
นั้นพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าประทับอยู่ที่เวรณฺฐชา"

ลักษณะที่ใช้คำบอกกาลโดยแจกเป็นศตติยวิภังค์นี้เป็นลักษณะเฉพาะของสุตตวิภังค์
และวินัยปิฎกทั้งสิ้น ส่วนสุตตันตปิฎกจะใช้หุติยวิภังค์ เช่น "เอกํ สมยํ ภควา..." ในพระ
อภิธรรมปิฎกจะใช้สัตตมีวิภังค์ เช่น "คสมฺมึ สมเย..." เป็นต้น ตกมาในสมัยรัชมมปัทธกถา
นำมาใช้ทุกแบบทั้งหุติยวิภังค์-ศตติยวิภังค์และสัตตมีวิภังค์ ดังจะกล่าวต่อไปในบทที่ ๕

๒. การเรียงอาลปนะ ในสูตรวิภังค์มีการเรียงอาลปนะไว้เป็นที่สอง ในกรณีปกติ แต่ถ้ามินิบาท หรือสรรพนามจะเรียงไว้เป็นที่สาม ถ้ามินิบาทและสรรพนามคว้ายอาจเรียงไว้เป็นที่สี่ ห้า หรือหกก็ได้ เช่น

"ปิพชช ภคินี อหิ กริสูสามิ" (ส. ๑ . ๒๘๑) "นอนเถิกนองหญิง พี่จะทำ
เอง"

"กิสฺส ชฺวํ อุยฺเย เอภิกกา อากคตา" (ส. ๓ . ๓๐) "แ่นะแม่ ทำไมเธอ
จึงมาคนเคี้ยว"

"สรจฺ จิร มยา ภฺนฺเต ..." (ส. ๑ . ๘๐) "ท่านผู้เจริญ จริงหรือ—
ชาวาทาน..."

"กึ นุ โข ชฺวํ อาวุโส เสยฺยสฺก เกสชฺชํ กโรสิ" (ส. ๑ . ๒๑๘)
"อาวุโส เสยยสกะท่านปรุงยาหรือ" เป็นต้น

ในสูตรวิภังค์จะไม่มี การเรียงอาลปนะไว้หน้าประโยคและหลังประโยคอย่างเก็ชชาค ยกเว้นแต่ประโยคนั้นจะมีคำเพียง ๒ - ๓ คำ อาลปนะซึ่งอยู่ตำแหน่งที่ ๒ - ๓ จะกลายเป็น ลำดับสุดท้ายไป

๓. กริยาภิกคที่ประกอบด้วย "อนุต" บัจจย โดยปกติรูปของกริยาภิกคที่ประกอบด้วย "อนุต" บัจจย ถ้าเป็นมูลิงค์จะเป็นอการันต์ เช่น "ภฺณฺชฺชฺโต" อิติลึงค์จะเป็นอีการันต์ เช่น "ภฺณฺชฺชฺตี" แต่ในสูตรวิภังค์ในที่บางแห่งใช้เป็นอการันต์ก็มี เช่น

"ยา อนาทรียํ ปภิจจ โณลมฺพฺนฺตา นีวาเสตี" (ส. ๓ . ๒๖๕) "ภิกษุณี
รูปโคอาศัยความไม่เอื้อเฟื้อนงหมรมราน"

"ภิกฺขุณีโย ... สาวฺตฺถิ กรฺณฺมฺตา ..." (ส. ๓ . ๑๒๓) "ภิกษุณีทั้งหลาย
ไปสู่เมืองสาวัดดี"^๒

๑ รัชมปัทมฐกถานิยมเรียงอาลปนะไว้หน้าประโยคและหลังประโยคอย่างแพร่หลาย

๒ ลักษณะเช่นนี้ไม่ปรากฏในรัชมปัทมฐกถา

๔. การใช้จตุคติและฉันทวิภक्तिของ อิ อี อุ และ อุการันต์เอกพจน์ปดิงค์ วิภक्तिทั้งสองของการันต์ทั้งสองที่กล่าวมา เฉพาะเอกพจน์ปดิงค์แยกได้เป็นสองรูป คือ รูป "-อัส" และ "-โน" ในสุตตวิภक्तिนิยมใช้รูป "-อัส" มากกว่า เช่น

"อวิญญอัส สาเวติ" (ส. ๑ . ๕๐) "บอกแก่คนไม่รู้"

"อนาปตฺติ ... สกฺขญฺอัส" (ส. ๑ . ๑๐๗) "ไม่เป็นอาบัติ..แก่ผู้ที่เข้าใจว่าเป็นของคน" เป็นต้น

๕. กริยาภิกทที่ประกอบด้วย "ตาวี" ปัจจุบัน เป็นกริยาภิกทบอกอดีตกาลซึ่งใช้เป็นกรรตุวาท มีไธเป็นลักษณะเฉพาะของสุตตวิภक्ति เช่น

"สฺหุเชยฺยวจฺสา นาม อากคณฺดา อภิสฺเมตาวินี ..." (ส. ๑ . ๔๓๐)

"เชื่อว่านี่วาจาเชื่อได้คือเป็นผู้บรรลุผล บรรลุธรรมแล้ว"

"ภิกฺขุ ภฺตฺตาวี ปวารีตา อญฺญตฺร ภฺตฺตฺนฺติ" (ส. ๒ . ๓๒๗) "ภิกษุทั้งหลายฉันแล้วห้ามภิกแล้วยังฉันที่อื่นอีก"

๖. สิงค์ของคำว่า "ภตฺต" คำนี้โดยทั่วไปเป็นนปดิงค์ แต่ในสุตตวิภक्तिบางครั้งก็ใช้เป็นปดิงค์ เช่น

"พฺหุ สงฺฆสฺส ภตฺตา" (ส. ๒ . ๑๔๖) "ข้าวของสงฆ์มีมาก" เป็นต้น

๗. กริยาภิกทที่เป็นภาววาท โดยทั่วไปกริยาภิกทที่เป็นภาววาทจะมีรูปเป็นเอกพจน์นปดิงค์ เช่น "กถิ นุ โข มยา ปฏิจฺจชิตฺตฺพฺ" (ส. ๒ . ๒) "เราควรจะมีปฏิบัติอย่างไรหนอแล" เป็นต้น แต่ในสุตตวิภक्तिรูปประโยคที่เป็นภาววาท คือมีกริยาเป็น - อกรรมธาตุ เขียนในรูปกรรนวาทก็มี เช่น

"อญฺจ เม เอกธิตฺติกา ตีโรกาโม จ กฺนฺตฺตฺพฺ" (ส. ๑ . ๒๘๒)

"นี่เป็นธิดาคนเดียวของฉันและต้องออกไปนอกบ้าน"

โดยรูปประโยค "กนฺตฺตฺพฺ" เป็นอกรรมธาตุ ควรประกอบเป็นภาววาท เป็น "กนฺตฺตฺพฺ" ตามลักษณะทั่วไป แต่สุตตวิภक्तिใช้ในรูปแบบของกรรนวาท

^๑ คำที่ประกอบด้วย "ตาวี" ปัจจุบัน ไม่ปรากฏในธรรมปทัฏฐกถา

๘. ลึงค์ของอัปยัภาวสมาส สมาสที่มีอุปสรรคหรืออนิยาคเป็นบทบาทหน้า เรียกว่า "อัปยัภาวสมาส" ปกติจะมีรูปเป็นเอกพจน์บุ่สกลิงค์ เช่น

"ปฏิวัตั ทวณม" เป็นต้น แต่ในสุดตวิภังค์อัปยัภาวสมาส มีการใช้ลึงค์ เกิมของบทหลัง เช่น

"คีโรคาโม" (ส. ๑ . ๒๙๒) "นอกขาน", "ยดาธมโม" (ส. ๒ ๔๕๓) "ตามธรรม", "อนุโตนาวาย...นิอุชิพิทวา..." (ส. ๒ . ๑๓) "เก็บไว้...ภายในเรือ" "อนุโตนายาย วตุลพพิ" (ส. ๒ . ๑๕) "ควรอยู่ในรม" เป็นต้น

๙. "ต" หรือ "น" ปัจจัย ที่เป็นสกรรมกริยา สกรรมธาตุที่ประกอบด้วย "ต" หรือ "น" ปัจจัยอันเป็นกริยาภักกับออกอดีตกาลแล้ว โดยปกติจะใช้เป็นกรรมวาจก แต่ใน - สุดตวิภังค์ไม่เป็นเช่นนั้น กริยากังกลาวอาจนำมาใช้เป็นกรรตุวาจกได้ เช่น

"เอโก ว โลกเ อนุตฺตํ สมนาสมฺโพธิ อภิสมฺพุทฺโธ" (ส. ๑ . ๖) "ผู้เกี่ยวเท่านั้นที่บรรลุนุตรสัมโพธิในโลก"

"โย อวโฏ โส ปาราชิก" (ส. ๑ . ๑๑๓) "ผู้โคขโมยผู้นั้นเป็น - ปาราชิก"

"ยากุภาชกสฺส ... จีวรํ ทินฺเน ชียติ" (ส. ๒ . ๔๗๖) "เมื่อให้จีวร แก่ผู้แจกขาวคมแล้ว...ยอมบ่นว่า"

๑๐. การใช้กริยาอาชยาคเป็นขุค ลักษณะเฉพาะของสุดตวิภังค์ในการใช้กริยา อาชยาคก็คือ จะใช้กริยาธาตุเดียวกันแต่ต่างหมวดวิภักติต่างมาลาหรือต่างกาลกับ ติคต่อกัน เป็นขุค โดยเริ่มต้นจากวัตตมานา ตามด้วยภวิสสันติและจบลงด้วยสัตตมี เช่น

"สรุจํ กิร ภิกฺขเว อุตฺตมนฺหา ภิกฺขุณี สามิเก อนาปุรฺณา อาสเน อภินิสฺสทฺธิ อภินิปรุชฺชติปีติ. สรุจํ ภควาติ. วิกรฺหิ พุทฺโธ ภควา กถํ หิ นาม ภิกฺขเว อุตฺตมนฺหา ภิกฺขุณี...สามิเก อนาปุรฺณา อาสเน อภินิสฺสทฺสทฺธิ อภินิปรุชฺชิสฺสทฺธิ ...ยา ปน ภิกฺขุณี ... สามิเก อนาปุรฺณา อาสเน อภินิสฺสทฺทยฺย วา อภินิปรุชฺชเยยฺย วา ปาจิฉฺชิตฺถิ" (ส. ๓ . ๑๒๑)

"ภิกษุทั้งหลาย ไถยนิว่า ภิกษุที่อุตถนันทาไม่บอกเจ้าของกอนันัง ทับบาง นอนทับบาง บนอาสนะจริงหรือ ? "จริง พระเจาชา" พระผู้มีพระภาคทรงดำหนิว่า "ไฉนเดา

ดูลดน้ำหนักภิกษุณี... ไม่บอกเจ้าของก่อนจะไปนั่งนอนทับที่นั่ง (ของเขา) เล่า... "ภิกษุณีใด... ..ไม่บอกเจ้าของก่อนนั่งก็ผิด นอนก็ผิดทับอาสนะ ต้องปาจิตตีย์" เป็นต้น

ประโยค

นอกจากการใช้คำแล้วสิ่งซึ่งจะบ่งให้เห็นลีลาโวหารของแต่ละกัมภีร์ก็คือ "ประโยค" ซึ่งผู้แต่งแต่ละท่านยอมรับนิยมผูกประโยคแตกต่างกันออกไป จนสังเกตได้ว่าเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละกัมภีร์ ในสุตตวิภังคก็เช่นกันมีลักษณะเฉพาะในการผูกประโยค ดังนี้

ก. ลักษณะของประโยค

สุตตวิภังคไม่นิยมประโยคยาว แม้จะเล่าเรื่องซึ่งมีข้อความติดต่อกันยืดยาว ก็ใช้ประโยคสั้น ๆ จบประโยคแล้วก็ขึ้นประโยคใหม่ ความยาวอย่างมากของประโยคในสุตตวิภังคก็มีคำไม่ถึง ๒๐ คำ เช่น

"เอวปี ส่า วุจจมานา น อาทียี" (ส. ๓ . ๒๗) "แม้จะดูว่ากล่าวอยู่อย่างนั้นนางก็ไม่นำพา"

ข. ความยาวง่ายของประโยค

ประโยคในสุตตวิภังคเป็นประโยคไม่ยุ่งยากซับซ้อน ง่ายแก่การทำความเข้าใจเป็นส่วนมาก เช่น

"อญนเต ภิกขุ ปฐโต ยาว เกทนาย ฐาเรตพุโพ" (ส. ๒ . ๑๑๒) "ภิกษุนี้บาตรของท่านพึงทรงไว้จนกว่าจะแตก"

ลักษณะการใช้กริยาอาชยาคตามกันมาเป็นชุด ๆ เช่นนี้ พบได้แทบทุกสิกขาบทของสุตตวิภังค แต่ไม่ปรากฏมีในธัมมปทัฏฐกถา

ธัมมปทัฏฐกถาบางประโยคมีความยาวนับคำได้เป็นร้อย ๆ คำ

ค. ประโยคที่ไม่มีกริยา

ในสุดทวิภังค์มีประโยคอยู่ประเภทหนึ่งซึ่งไม่จำเป็นต้องมีกริยาหรือละกริยาไว้ เช่น "อาปตฺติ เมตฺตํ ชมฺมํ สฺมาโยเค ปาราชิกํสุส" (ส. ๑ . ๑๒๔) "เป็นอาบัติสำหรับผู้พ่ายเพราะประกอบเมตฺตธรรม"

"อนาปตฺติ นปิยกมฺยสุส นเภทาธิปายสุส" (ส. ๒ . ๑๕๐) "ไม่เป็นอาบัติสำหรับผู้ไม่ต้องการให้รักกัน ไม่ต้องการให้แตกกัน"

ง. การเรียงกริยาสำคัญไว้หน้าประโยค

ลักษณะเฉพาะของสุดทวิภังค์ประการหนึ่ง คือมักจะเน้นกริยาสำคัญของประโยคโดยวางไว้หน้าประโยค เช่น

"อุสฺโสติ โข เวรฺยฺโข พฺรหฺมโน..." (ส. ๑ . ๑) "เวรฺยฺพรหฺมณโคโยนิแล้วแล."

"สุตฺตํ เม ภฺนุเต สฺงฺโฆ" (ส. ๑ . ๓๕๔) "ข้าแต่ท่านผู้เจริญขอสงฺสจฺงฟัง—ข้าพเจ้า)

"วิคฺรฺหิ พฺุโร ภควา..." (ส. ๒ . ๔๑) "พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงตำหนิแล้ว..."

จ. ประโยคเกี่ยวกับความคิด

โดยทั่วไปเมื่อตัวละครจะคิดอ่านอย่างใดอย่างหนึ่ง มักจะใช้รูปประโยคว่า "เอตฺทโหสิ" (ทั้งในสุดทวิภังค์และชั้นมปทฺฐฎกถา) เช่น

"อถ โข ชฺรสุตฺตํ หาย เอตฺทโหสิ..." (ส. ๒ . ๒๐๓) "ครั้งนั้นแลสะใภ้ในเรือนเกิดมีความคิดอย่างนี้ว่า..."

ประโยคลักษณะเช่นนี้ไซ้ช้อยในชั้นมปทฺฐฎกถา

แต่ในสุตตวิภังกนิยามใช้ชื่อรูปหนึ่ง คือ "เอว โหติ" เช่น

"อปี มยฺย เอว โหติ..." (ส. ๒ . ๔๔)

..." (มยฺย คือ เม - อยฺย)

ลักษณะประการหลังนี้เป็นลักษณะเฉพาะของสุตตวิภังก

ฉ. ประโยคคำถาม

ประโยคคำถามในสุตตวิภังกสรุปออกได้เป็น ๓ แบบ คือใช้ศัพท์แสดงคำถาม เช่น สรรพนามพจน์กัณฑ์หน้าหน้าประโยค หรือเรียงกริยาสำคัญไว้หน้าประโยคตลอดจนเรียงวิเศษณ์หรือสรรพนามไว้หน้าประโยค เช่น

"กัณฺโถ ปน คุญฺเห อากุโส อสุสุตฺต" (ส. ๒ . ๔๖๗) "อากุโสก็พวกเธอไฉนที่ไหนเล่า ?"

"อิจฺจดี ปน อว โภ คตฺต นาคสุตฺต อนาคมนํ" (ส. ๑ . ๓๒๘) "แน่เธอ ก็เธอจะต้องการไม่ให้เขานั้นมาหรือ ?"

"สจฺจํ กิร คุญฺเห ภิกฺขเว รุจฺจํ นิฆฺหต..." (ส. ๒ . ๒๓๓) "ภิกษุทั้งหลาย จริงหรือขาวาพวกเธอตัดมันไม้อ..."

"คุญฺหิ กมฺมํ" (ส. ๑ . ๖๕) "นี่เป็นการกระทำของเธอหรือ ?" เป็นต้น

ช. วาทกนิยามใช้

มีการใช้กริยาอาชยาคีในรูปกรรตุวาทกมากที่สุด รองลงมาคือเหตุกรรตุวาทก - กรรตวาทก และเหตุกรรตวาทกตามลำดับ ส่วนภาววาทกไม่มีใช้^๒

ในธัมมปทัฏฐกถายังมีประโยคคำถามแบบอื่นนอกจากที่กล่าวนี้อีก ดังจะกล่าวต่อไป ในบทที่ ๕

^๒ รายละเอียดเกี่ยวกับกริยาอาชยาคีและวาทก ฎได้^๒ในภาคผนวก

โวหาร

โวหาร คือแบบการเขียนหรือวิธีอธิบายความ โดยใช้ประโยคหลาย ๆ ประโยค ประกอบกันเข้าเป็นข้อความอันหนึ่ง หากข้อความนั้นมีลักษณะประการใดก็เป็นโวหารอย่างนั้น (รายละเอียดในเรื่องโวหารมีกล่าวไว้แล้วในบทที่ ๒) ในส่วนนี้จะกล่าวถึงลักษณะเฉพาะของโวหารในสุตตปิฎก ดังต่อไปนี้

ก. โวหารที่เป็นหลัก

โวหารที่เป็นหลักในทุกสิกขาบทของสุตตปิฎก ก็อธิบายโวหาร เพราะในแต่ละสิกขาบทจะมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับภิกษุหรือภิกษุณีประพฤตินิคมจนเป็นเหตุให้บัญญัติห้ามการกระทำอย่างนั้นไว้ในปาฏิโมกข์ ต่อจากนั้นก็จะเป็นการอธิบายศัพท์และความหมายของสิกขาบทนั้นโดยย่อบ้าง แล้วแต่ว่าสิกขาบทนั้นจะมีข้อความที่เป็นปัญหาเล็กน้อยเพียงใด ส่วนโวหารอื่น ๆ เช่น พรรณาโวหาร อุปมาโวหาร เป็นต้น เป็นโวหารประกอบที่มีแทรกอยู่บางสิกขาบท ดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า

ข. การแต่งแบบ "ขัณฑจักร"

ลักษณะเฉพาะที่น่าสังเกตของสุตตปิฎกประการหนึ่ง คือมีการแต่งที่มีแบบแผนแน่นอน มีลักษณะเป็น "วงรอบ" หรือ "จักร" ซึ่งมีอยู่หลายแบบด้วยกัน ลักษณะของจักรประการแรกที่น่าสนใจก็คือ "ขัณฑจักร" ซึ่งแปลว่า "วนที่ละอัน" หรือ "เวียนที่ละข้อ" โดยลักษณะก็คือ มีข้อความอันหนึ่งเป็นบทตั้งหรือตัวขึ้น (มูล) และต่อกับข้อความอย่างอื่นจนครบรอบ เช่น

การแต่งแบบจักรต่าง ๆ มีชื่อบอกอยู่ในข้อความตอนนั้น ๆ ของสุตตปิฎกทุกข้อ



"อาโรหิตยชูดัญ สุชชูดัญ เจเทคิ อูปถุมกิติ มุจจกิติ อาปชุตติ สงฆาทิสเสสสูส.
อาโรหิตยชูดัญ เกสชชชูดัญ...อาโรหิตยชูดัญ ทานชูดัญ ... อาโรหิตยชูดัญ ปุญญชูดัญ
... อาโรหิตยชูดัญ ยญญชูดัญ ... อาโรหิตยชูดัญ สลุตชูดัญ ... อาโรหิตยชูดัญ
วีสชูดัญ ... อาโรหิตยชูดัญ วินัสชูดัญ ... อาโรหิตยชูดัญ ทวชูดัญ เจเทคิ
อูปถุมกิติ มุจจกิติ อาปชุตติ สงฆาทิสเสสสูส" (ส. ๑ . ๒๒๓)

"เพื่อความไม่มีโรคและเพื่อความสุข จึงจงใจ พยายาม และปล่อย (อสฺจฺจิ) ท้อง
อาบิติสสังฆาทิสเสส. เพื่อความไม่มีโรคและเพื่อเป็นเยา ฯลฯ. เพื่อความไม่มีโรคและเพื่อทาน
ฯลฯ. เพื่อความไม่มีโรคและเพื่อบุญ ฯลฯ. เพื่อความไม่มีโรคและเพื่ออภัย ฯลฯ. เพื่อความ
ไม่มีโรคและเพื่อสวรรค์ ฯลฯ. เพื่อความไม่มีโรคและเพื่อพิชิตพันธฺ์ ฯลฯ. เพื่อความไม่มีโรค
และเพื่อการทดลอง ฯลฯ. เพื่อความไม่มีโรคและเพื่อความสนุก จึงจงใจ พยายามและปล่อย
(อสฺจฺจิ) ท้องอาบิติสสังฆาทิสเสส."

ดังตัวอย่าง "อาโรหิตยชูดัญ" เป็นบทตั้ง (หรือเป็นมูล) ท่อด้วยข้ออื่น ๆ ที่ละข้อรวม
๘ ข้อ เรียกว่า "ชฏทจจกัฏ กิเณมุลัก" คือชฏทจจกัฏกัฏมีมูลเดี่ยว ไ้แก่ "อาโรหิตยชูดัญ" เป็นบทตั้ง
(หรือมูล) "สุชชูดัญ" เป็นบทต่อ เป็นแก่น

ชฏทจจกัฏจจกัฏมีมูลสองหรือมากกว่าก็ได้ เช่น

"อาโรหิตยชูดัญ สุชชูดัญ เกสชชชูดัญ เจเทคิ อูปถุมกิติ มุจจกิติ อาปชุตติ
สงฆาทิสเสสสูส" (ส. ๑ . ๒๒๒)

"เพื่อความไม่มีโรค เพื่อความสุขและเพื่อเกษิข จึงจงใจ พยายามและปล่อย (อสฺจฺจิ)
เป็นอาบิติสสังฆาทิสเสส"

อย่างนี้เรียกว่า "ชฏทจจกัฏ ทมูลัก" คือชฏทจจกัฏกัฏมีมูลสองอย่าง ไ้แก่ "อาโรหิตยชูดัญ"
กับ "สุชชูดัญ" เป็นบทตั้ง (หรือมูล) เกสชชชูดัญ เป็นบทต่อ

ก. การแต่งแบบ "พัทธจักร"

ถ้าชั้นพัทธจักรถึงกล่าวข้างต้นวนเอาบทที่เป็นบทก่อนมาเป็นบทตั้ง แล้วเอาบทที่เหลือมาเป็นบทต่อ วนไปเป็นกวาง ๆ จนครบ เรียกว่า "พัทธจักร" (พุทธจรดก็ แปลว่า วงที่ผูกไว้) เช่น (เรื่องเกี่ยวกับข้อ ข)

"สุขตถุญจ เกสธฐตถุญจ เจเตติ อูปถุมติ มุจฺจติ. อาปตฺติ สงฺฆาติเสสฺสสุส
สุขตถุญจ ทานตถุญจ ... สุขตถุญจ อาโรถยตถุญ เจเตติ อูปถุมติ มุจฺจติ อาปตฺติ
สงฺฆาติเสสฺสสุส" (ส. ๑ . ๒๒๓)

"เพื่อความสุขและเพื่อเกสธ จิงจิงใจ พยายามและปล่อย (อสุจิ) ต้องอาบัติ –
สังฆาติเสส. เพื่อความสุขและเพื่อทาน ฯลฯ. เพื่อความสุขและเพื่อความไม่มีโรค จิงจิงใจ –
พยายามและปล่อย (อสุจิ) เป็นอาบัติสังฆาติเสส"

จะเห็นว่าเอา "สุขตถุ" ซึ่งเคยเป็นบทก่อนมาเป็นบทตั้ง และวนเอาบทต่ออื่น ๆ มา
เป็นบทต่อ ๆ ไปจนมาถึง "อาโรถยตถุ" ซึ่งเป็นบทตั้งมาก่อนนำมาเป็นบทก่อนสุดท้าย ถ้าจะผูก
ต่อไปก็จะต้องนำเอา "เกสธฐตถุ" มาเป็นบทตั้ง วนกันไปเช่นนี้จนครบทั้ง ๑๐ มูล ลักษณะที่มี
บทตั้งหนึ่งบท แล้วมีบทต่อมาต่อ บท เรียกว่า "พุทธจรดก็ เอกมูล" พัทธจักรมีมูลเดียว ถ้า
ทวีมูลขึ้นอาจเป็นพัทธจักรหุมนัย คิมูลนัย ฯลฯ ได้เช่น

"ปีตกญจ โฉหิตกญจ โฉหากญจ เจเตติ ... อาปตฺติ สงฺฆาติเสสฺสสุส. ฯลฯ
ปีตกญจ โฉหิตกญจ นีตกญจ เจเตติ อูปถุมติ มุจฺจติ อาปตฺติ สงฺฆาติเสสฺสสุส"
(ส. ๑ . ๒๓๐)

"ประสงก (อสุจิ) สีเหลือง, สีแดง และสีขาว ต้องอาบัติสังฆาติเสส ฯลฯ ประสงก
สีเหลือง, สีแดง และสีเขียว พยายามปล่อย (อสุจิ) ต้องอาบัติสังฆาติเสส"

อันนี้เรียกว่า "พัทธจักรหุมนัย" ก็คือพัทธจักรที่มีบทตั้งสองบท ได้แก่ "ปีตก" กับ
"โฉหิตก" ซึ่งเป็นบทตั้งหรือถ้อยยืนอยู่จนครบ ๑๐ รอบ ส่วน โฉหาก และ นีล เป็นบทต่อ

เมื่อเวียนจนครบทุกบทตั้งและทุกบทต่อแล้ว ก็มีการนำบทตั้งทุกบทมาเรียงกันไว้เรียก
ว่า "พัทธจักรสรพมูลนัย" (พัทธจักรที่มีทุกอย่างเป็นบทตั้ง) เช่น

"น็ลญจ ป็กทญจ โลหิตกญจ โโฮทาคญจ ทฏกวณญจ ททวณญจ เศลวณญจ
ช็ร้าวณญจ ทริวณญจ สปุปิวณญจ เจเตติ อุปถกมติ มุจจติ อามัตติ สงฆาทิสเสสฺส"
(ส. ๑ . ๒๓๑)

"ประสงค (อสุจิ) สีเขียว เหลือง แดง ขาว สีเหมือนเปรี๊ยะ สีเหมือนน้ำ สีเหมือน
น้ำมันงา สีเหมือนนมสด สีเหมือนนมส้ม และสีเหมือนเนยใส พยายามปล่อยออกมาต้องอาบัติ
สังฆาทิเสส"

ถ้านำเอาบททั้งสองฝ่ายมาผสมกัน โดยทวีบทตั้งขึ้นฝ่ายละเท่า ๆ กัน เรียกว่า
"อุกโกมิสสกพันชจกร" (พิทชจกรมีบทตั้งผสมกันสองฝ่าย) เช่น

"อาโรชยชฺชญจ น็ลญจ เจเตติ อุกถกมติ มุจจติ อามัตติ สงฆาทิสเสสฺส.
อาโรชยชฺชญจ สฺขชฺชญจ น็ลญจ ป็กทญจ เจเตติ ... สงฆาทิสเสสฺส. ฯลฯ"

(ส. ๑ . ๒๓๑ - ๒๓๒)

"ประสงค (อสุจิ) สีเขียว เพื่อความไม่มีโรค พยายามปล่อยออกมาเป็นอาบัติ -
สังฆาทิเสส. ประสงคสีเขียวและสีเหลือง เพื่อความไม่มีโรคและเพื่อความสุข พยายามปล่อย
ออกมากองอาบัติสังฆาทิเสส ฯลฯ"

จะเห็นว่าทวีบทตั้งขึ้นที่ละฝ่ายจะทำจนน้ำหนักของทุกฝ่ายมาตั้งจนครบ ๑๐ บทตั้ง

ง. กุจฉิจกร

กุจฉิจกร แปลว่า "วนรอบห้อง" เป็นการพรรณนาโดยใช้ข้อความที่ประสงคเป็นบท
ตั้ง แล้วต่อกด้วยผลต่าง ๆ กัน เวียนจนครบรอบ เช่น

"โลหิตกั โมเจสุสามิติ เจเตติ อุกถกมติ โโฮทาคั มุจจติ อามัตติ
สงฆาทิสเสสฺส. โลหิตกั โมเจสุสามิติ เจเตติ ... ทฏกวณญั มุจจติ ... ททวณญั
มุจจติ ... เศลวณญั มุจจติ ... อามัตติ สงฆาทิสเสสฺส" (ส. ๑ . ๒๓๓)

"ประสงคว่า เราจะปล่อย (อสุจิ) สีแดง พยายามหลัง (อสุจิ) สีขาวออกมากอง
อาบัติสังฆาทิเสส. ประสงคว่า เราจะปล่อยสีแดง สีเหมือนเปรี๊ยะ ... สีเหมือนน้ำ...
สีเหมือนน้ำมัน ฯลฯ หลังออกมากองอาบัติสังฆาทิเสส"

ในกุจฉิจกรนี้ใช้ "โลหิตกั โมเจสุสามิ - อิติ" เป็นบทตั้งและต่อกด้วยประโยค

โอทาคิ มูจูกิ และประโยคอื่น ๆ จนครบ ๑๐ ประโยค (๑๐ สี่) โดยไม่เปลี่ยนบทตั้งเลย มีลักษณะเหมือนวนรอบห้อง จึงเรียกว่า "กุงฉิจักร"

๖. ปิฏฐิจักร

ปิฏฐิจักร แปลว่า วนรอบหลัง มีลักษณะตรงกันข้ามกับ "กุงฉิจักร" คือจะมีบทตั้งต่าง ๆ กัน หรือเปลี่ยนบทตั้งทุกครั้งแต่ประโยคที่เป็นผลไม่เปลี่ยนแปลงจนครบรอบ เช่น

"ปีตก โมเจสสามิติ เจเตติ นิลั มูจูกิ อาปตติ สงฆาติเสสสุส โลหิตกั
โมเจสสามิติ เจเตติ ... นิลั มูจูกิ ... โอทาคิ โมเจสสามิติ นิลั มูจูกิ าดา
อาปตติ สงฆาติเสสสุส" (ส. ๑ . ๒๓๔ - ๒๓๕)

"ประสงค์ว่า เราจะปล่อย (อสุจิ) สี่เหลือง พยายามหลัง (อสุจิ) สี่เขียวออกมา
ต้องอาบัติสังฆาติเสส. ประสงค์ว่า เราจะปล่อยสี่แดง พยายามหลังสี่เขียวออกมา...ประสงค์
ว่าเราจะหลังสี่ขาว ... หลังสี่เขียวออกมา าดา ต้องอาบัติสังฆาติเสส."

จะเห็นว่าบทตั้งต่าง ๆ กัน แต่ผลเป็น "นิลั" มูจูกิ" เหมือนกัน เมื่อบทตั้งครบ-
สิบสี่แล้ว จึงจะเปลี่ยนผล เช่น เป็น "ปีตก มูจูกิ" (สี่เหลืองหลังออกมา) อีก ๕ บทและ
ประโยคที่เกี่ยวกับสี่อื่น ๆ อีกเก้าบทมาต่อกับบทตั้ง (ซึ่งเปลี่ยนวนไปมาใน ๑๐ สี่) จนครบทุก
สี่

การแต่งแบบขัณฑจักร, พัทธจักร, กุงฉิจักร และปิฏฐิจักร ที่กล่าวมานี้มีลักษณะเป็น
พรรณนาโวหาร พรรณนาให้เห็นการกระทำแจ่มแจ้งออกไปอย่างละเอียดทุกแง่มุม นับเป็น
พรรณนาโวหารอย่างเคี้ยวที่มีอยู่ในสุตตวิภังค์ และเป็นพรรณนาโวหารที่อยู่มากในไตรปิฎก
ส่วนภคอื่น ๆ ไม่ใคร่นำไปไร้อย่าง

การแต่งเป็น "จักร" เป็นพรรณนาโวหารที่จริง แตกต่างจากพรรณนาโวหารใน-
ขัมมปะทักฐกถา ซึ่งพรรณนาความงามของฉากและบุคคล เป็นต้น ซึ่งไม่ปรากฏมีในสุตตวิภังค์
เพราะเนื้อหาของเรื่องเป็นการแสดงที่มาของวินัยไม้อ่านวैयाให้มีพรรณนาโวหารแบบ -
ขัมมปะทักฐกถา ซึ่งมีลักษณะเป็นนิทาน

ส่วนโวหารอื่น ๆ คืออุปมาโวหาร สำนกโวหาร และเทศนาโวหาร มีใช้อยู่เพียงเล็กน้อยในสุตตปิฎก ไม่อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นจุดเด่นหรือลักษณะเฉพาะ ลักษณะอื่น ๆ เช่น การเล่นคำและสำนวนก็ไม่ปรากฏ เพราะลักษณะของเนื้อหาของวินัยต้องการความชัดเจนของถ้อยคำและเนื้อหาจึงไม่เอื้ออำนวยให้เล่นคำหรือสำนวนได้

การดำเนินเรื่อง

ในการแต่งหนังสือ ผู้แต่งมีวิธีสื่อสารความคิดต่างออกไปให้เหมาะสมแก่เนื้อเรื่อง ในแต่ละตอน โดยอาจจะเป็นการเล่าเรื่องของผู้แต่งเอง หรือเป็นบทสนทนา เป็นต้น เรียกวิธีเช่นนี้ว่า "การดำเนินเรื่อง" ในสุตตปิฎกมีการดำเนินเรื่อง ๔ วิธี ดังต่อไปนี้

ก. ดำเนินเรื่องโดยผู้แต่งเป็นผู้เล่าเอง

การดำเนินเรื่องโดยผู้แต่งเป็นผู้เล่าเอง นับเป็นการดำเนินเรื่องซึ่งเป็นหลักของสุตตปิฎก โดยเริ่มต้นเรื่องด้วยการเล่าว่าพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ใด และมีใครทำอะไรขึ้นจนเป็นเหตุให้มีพุทธบัญญัติห้ามการกระทำอย่างนั้น เช่น

"เตน สมเณ พุชโร ภควา อภวิย วิหริติ อตุลาพีเว เจติเย. เตน โช ปน สมเณ อภวิกา ภิจช นวณุมิ ภโรนตา ปฐวี ชณนุคปิ ชณาเปนุคปิ. มนุสสา อชฌายนุคิ ... ภิจช ภควโต เอกมตฺถิ อโรโรเจสุ. วิครหิ พุชโร ภควา ... "โย ปน ภิจช ปฐวี ชเนนุย วา ชณาเปนุย วา ปาจิตฺติยนุคิ" (ส. ๒ . ๒๒๕)

"ในสมัยนั้นพระผู้มีพระภาคพระพุทธเจ้า ประทับอยู่ที่เมืองอาฬวี ณ อถกาฬเวเจติยกัณเฑาะฐิณนเต ภิกษุ ชาวเมืองอาฬวี กระทำการก่อสร้างชุกคินเองบ้าง ไหลคนอื่นชุกบ้าง. มนุษย์ทั้งหลายรำคาญ..ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาค. พระผู้มีพระภาค—พระพุทธเจ้าทรงติเตียน... "ภิกษุใดชุกคินเองก็ให้ชุกก็ ตองปาจิตตีย์"

ในทุกเรื่องทุกสิกขาบทในทุกกัณฑ์ มีการดำเนินเรื่องแบบนี้ทั้งสิ้น นับว่าเป็นการดำเนินเรื่องที่เป็นหลักของสุตตปิฎก อนึ่ง การใช้โครงสร้างของข้อความเดิมแทบทุกสิกขาบท เปลี่ยนแต่ชื่อบุคคลและสถานที่กับการกระทำเท่านั้น ทำให้มีลักษณะซ้ำซาก เป็นแบบเดียวกันแทบจะตลอดทั้งคัมภีร์

ข. การดำเนินเรื่องด้วยบทสนทนา

บทสนทนา เป็นการดำเนินเรื่องอีกลักษณะหนึ่งซึ่งแทรกอยู่ในคำบรรยาย โดยนำคำพูดโต้ตอบของคู่สนทนามาเรียงไว้แทนคำบรรยาย หรือสลับกับคำบรรยายทำให้บรรยายกาศเปลี่ยนแปลงและลดความซ้ำซากซึ่งมีอยู่มากแล้วลงได้บ้าง เช่น

"สเจ เม ฉวี อาวุโส หาดุกาโมสี อีโต เอก์ สาฏกั เทหิติ.

"อมุหากั โข ญุเต กุคปุคคานั กิสมิ วีย เอกสาฏกั กญตุ์ อากเมต ญุเต ยาว ฆริ์ คจุนามิ ฆริ์ คโต อีโต วา เอก์ สาฏกั ปหิณิสุสามิ อีโต วา สุนทรกรรมติ" (ส. ๒ . ๓๘ - ๓๙)

"อาวุโสถ้าท่านต้องการจะให้แก่เรา ก็จงให้ผ้านหนึ่งจากผ้าสำหรับนี้เถิด" ข้าแต่ท่าน พวกกระผมเป็นกุลบุตรจะมีผ้านเกี่ยวไปกระไรอยู่ ขอท่านรอนจนกว่ากระผมจะไปถึงเรือน เมื่อถึงเรือนแล้วกระผมจะส่งผ้านหนึ่งจากผ้าสำหรับนี้มาถวาย หรืออาจจะผ้านอื่นที่ดีกว่านี้ก็ได้"

ค. การดำเนินเรื่องโดยแต่งให้พระพุทธรเจ้าเป็นผู้ตรัสเล่า

การดำเนินเรื่องในรูปนี้มีอยู่เพียง ๔ - ๕ แห่งในสุตตปิฎก ส่วนมากเป็นเรื่องนิทาน หรือการแสดงธรรม ซึ่งมีอยู่บางคน เช่น

"ภูคปุฆุทั ภิกขเว พาราณสีย อญญตรสุต นวกสุต ปชาปติ คพฺภินิ์ อโหสิ. อถโข ภิกขเว ส่า นวกิ์ ตั นวกิ์ เวตทโวจ กพฺภินินฺหิ อပ္พปุตฺต อิจฺจนามิ อมฺพฺ ขาทิณฺนุติ ... " (ส. ๒ . ๕๖๕)

"ถูกอนภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว ในเมืองพาราณสี ปชาบดีของ คนจัณฑาลผู้หนึ่งตั้งกรรม ถูกอนภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้นแลหญิงจัณฑาลนั้นกล่าวแก่คนจัณฑาลนั้นอย่างนี้ว่า "อารยบุรุษนี้กำลังตั้งกรรมอยากกินเมฆะมาง..."

ถ้าเทียบกับชั้นมปทีฎกเถาแล้ว สุตตปิฎกมีบทสนทนาน้อยกว่า และยบทสนทนาส่วนมากมักมีลักษณะสั้น ๆ และซ้ำซาก ต่างจากชั้นมปทีฎกเถาซึ่งมีบทสนทนายาว ๆ และมีจำนวนมาก

การดำเนินเรื่องแบบนี้มีน้อยในสุตตปิฎก เพราะเนื้อหาไม่อ่านง่ายให้

ง. การดำเนินเรื่องด้วยคำประพันธ์ประเภทโคลง

คำประพันธ์ประเภทโคลง หรือร้อยกรองที่เรียกว่าคาถานั้น ใช้เป็นส่วนดำเนินเรื่องในสุตตปิฎกบ้างในบางตอน คือแทรกลงในตอนอธิบายความของสิกขาบท โดยใช้คาถาเป็นเครื่องช่วยให้จดจำได้ง่ายว่าในลำดับต่อไปจะกล่าวถึงเรื่องใดบ้าง เรียกว่า "คาถาสำหรับแนะแนวทาง" (วินีตคาถา) และเมื่อจบความในกัณฑ์นั้นแล้วก็จะสรุปหัวข้อย่อ ๆ ของแต่ละสิกขาบท เรียกว่า "คาถาสรุปความ" (อุทานคาถา) โดยปกติคาถาทั้งสองนี้ไม่มีข้อความที่สัมพันธ์กัน เป็นเพียงแต่สรุปหัวข้อรวม ๆ กันไว้เพื่อช่วยในการจำเท่านั้นเป็นการแสดงว่ากัณฑ์นี้แต่งเพื่อการศึกษาจกจำพระวินัย หรือมีไว้สำหรับท่องจำสิกขาบทและบทอธิบายต่าง ๆ อันเป็นวิธีการเรียนนุคโบราณซึ่งอาศัยการท่องจำทุกตัวอักษร เป็นสำคัญ เช่น

"มอจฎี วชชิปุจตุคา จ	กิติ นนุโค จ คิตุติยา
ทาริกุปลาวณณา จ	ชยณฺฐรเนหิเปเร พุเว
มาคา ชิตา ภิกินี จ	ชายา จ มุทุลมพินา

ฯลฯ

คาถานี้เป็นวินีตวัฑฒนคาถา คือคาถาแนะนำหัวข้อเรื่องที่จะกล่าวต่อไปเพื่อให้รู้ว่ามีเรื่องใดบ้าง สะดวกแก่การจดจำ แต่จะแปลตามศัพท์ที่เกี่ยวข้องก็ไม่ไรความ ดังคาถาที่ยกมาจะแปลตามศัพท์และขยายความในวงเล็บดังนี้

"ลึงตัวเมีย (ภิกษุเสพเมถุนกับลึงตัวเมีย) ภิกษุวัชชิบุตร (ไม่สึกก่อนเสพเมถุน) คฤหัสถ์ (ปลอมเป็นคฤหัสถ์เสพ) เปลื่อย (เปลือยกายเสพ) เคียรดี (นุ่งคากองแบบเคียรดีแล้วเสพ) เค็กหญิง (โขนิ้วทำเค็กหญิงตาย) นางอุบลวณณา (ถูกข่มขืน) พร้อมด้วยเรื่องอื่นอีก ๒ เรื่อง (คือเรื่องภิกษุกลายเพศกับภิกษุณีกลายเพศ) มารคา ชิตา ฟันอง หญิง และชายา (ภิกษุเสพคนเหล่านี้) ออนและยาว (ภิกษุหลังออนกมลงอมองคกำเนคและมืองคกำเนคยาว) ฯลฯ

สัมปทัญญูกถามีการดำเนินเรื่องแบบนี้มากมาย เพราะเนื้อหาเป็นอดีตนิทานเป็นส่วนมาก

วินิตกาลดาเป็นเมฆนำประกอบด้วยคำสำคัญที่แนะให้ระลึกถึงเนื้อเรื่องได้ เช่น "มฤกษี" ทำให้ระลึกถึงเรื่องภิกษุที่เกี่ยวข้องกับดิง เป็นต้น

ส่วนอุทานคาถา เป็นคาถาสรุปลงในตอนสุดท้ายว่าในวรรค หรือกัณฑ์นั้น ๆ มีสักขามทอะไร และสักขามทนั้น ๆ ว่าด้วยเรื่องอะไร เช่นเมื่อจบมธุรสวาทวรรคมีอุทานคาถาว่า

คตสูตทาน

"มธุสาโอมสเปสุณฺญิ

ปทเสชฺชยาย เว ทูเว

อญฺญตฺร วิญฺญา กุตา

พฺลฺลฺลชลาปตฺติ ชณฺนา" ติ

(ส. ๒ . ๒๓๑)

บทสรุปของวรรคนี้คือ

"กล่าวเท็จ คำ ส่อเสียด สวดกรรมพร้อม ๆ กัน นอนสองสักขามท (คือนอนกับชราวาสและหญิง) แสดงกรรมแก่หญิง บอกกรรมที่มีจริง บอกอาบัติหยาบ และชุกคิน"

วินิตวัตถุคาถา และอุทานคาถา เป็นลักษณะเฉพาะที่มีแต่ในสุตตวิภังค์ ไม่ปรากฏมีในชั้นมปทฎฐกาเลย

จ. อรรดกถา

อรรดกถา ในที่นี้หมายถึง การอธิบายศัพท์และความในสักขามท ที่มีรวมอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ไม่ใช่เป็นชื่อหรือชนิดของคัมภีร์ในสุตตวิภังค์มีการอธิบายศัพท์และคำซ้ำซาก เช่น คำที่ไม่ยากก็นำมาอธิบายและคำเดียวกันก็นำมาอธิบายอีกทุกสักขามท เช่น

"โย ปนาติ โย ยาทิโส ยถายุตโต ยถาจรุโจ ยถาบาโม ... ยถาสีโด ..." (ส. ๑ . ๔๑)

คำว่า "กัณฺฐุโก" คือผู้ใด ผู้เช่นใด ประกอบอย่างไร มีชาติอย่างไร มีชื่ออย่างไร ...มีศีลอย่างไร" เป็นต้น

การอธิบายคำว่า "โย" มีแทบทุกสักขามท ในภิกษุณีวิภังค์ก็มีอธิบายคำว่า "ยา" แทบทุกสักขามท เป็นการซ้ำซากเกินจำเป็น

ส่วนการอธิบายความมักจะขยาย หรือว่าแนกจำนวนออกไป เช่น อธิบายคำว่า สิวฺชา ดังนี้

"สัญญาติ อริสโส สัญชา อริสัสสัญชา อริจิตตสัญชา อริปัญญาสัญชา ..."

(ส. ๑ . ๘๒)

คำว่า "สัญญา" สัญขามี ๓ อย่าง คือ อริสัสสัญญา อริจิตตสัญญา และอริปัญญาสัญญา ..."

ลักษณะประการหนึ่งของสุตตวิภังคคือ ไม่มีการอธิบายลักษณะทางไวยากรณ์ใด ๆ อธิบายแต่ศัพท์และความในสัญญามบทเท่านั้น

ฉ. การละหรือการขอลความ

สุตตวิภังคมีการละข้อความที่กล่าวซ้ำซากหรือที่แต่งในรูปจักรทาง ๆ ดังกล่าวแล้ว โดยใช้ตัวอย่าง เช่น

"ปุริโส ภิกขุ ปหิณตี คจฺจน ญฺเฏ อิตฺตุนนํ มาตุรฺวชิตฺตฺว นิตฺตฺวชิตฺตฺว ชฺรุตฺติ โทถ กิร อิตฺตุนนํสุส ภริยาโย ธนฺนํกิตฺตํ ปฏิจฺจนฺนํหาติ วิมฺสสิ ปฺรจฺจาหฺรติ อาปฺยติ สฺงฆาติเสสฺสุส. ปุริโส ภิกขุ ปหิณตี คจฺจน ญฺเฏ อิตฺตุนนํ มาตุรฺวชิตฺตฺว มาคาปิตฺตฺวชิตฺตฺว ชฺรุตฺติ ๑เปฯ มาตุรฺวชิตฺตฺว ภาตุรฺวชิตฺตฺว ๑เปฯ อาปฺยติ สฺงฆาติเสสฺสุส"

(ส. ๑ . ๓๐๐ - ๓๐๑)

"บุรุษวานภิกษุไปว่า ไปเถิดท่าน บอกแก่หญิงชื่อนี้ซึ่งมารดาปกครองและบิดาปกครอง ว่าเธอทั้งสองจงเป็นภริยาสิ้นใจของบุรุษชื่อนี้ (ภิกษุ) รับคำไปบอกและกลับมาบอกอีกต่อองอาบัติสังฆาติเสส. บุรุษวานภิกษุว่า ท่านจงไปบอกแก่หญิงชื่อนี้ซึ่งมารดาปกครอง คนหนึ่งและมารดาปกครองอีกคนหนึ่ง ฯลฯ มารดาปกครองคนหนึ่งกับพี่ชายปกครองอีกคนหนึ่ง ฯลฯ ต่อองอาบัติสังฆาติเสส"^๒

ลักษณะเฉพาะของสุตตวิภังคมีเพียงเท่านี้ ลักษณะที่มีใ้กล่าวถึง เช่น จินตนาการ เป็นต้น พึงทราบว่าไม่มีในสุตตวิภังค โดยเหตุที่เนื้อหาของเรื่องไม่อำนวยให้

^๑ ในชั้นมปัทฐกถามีการอธิบายลักษณะไวยากรณ์ เช่น สนฺธิ ค้วย

^๒ การละข้อความโดยใช้ไปยาลนี้ไม่ปรากฏในชั้นมปัทฐกถา